

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**BERDAQ NOMIDAGI QORAQALPOQ
DAVLAT UNIVERSITETI**

TO‘LEPBERGEN QAYIPBERGENOV

HAYOTI VA IJODINI O‘RGANISH BO‘YICHA

Dastur va uslubiy qo‘llanma

Toshkent - 2020

Ushbu dastur va uslubiy qo‘llanma O‘zbekiston Qahramoni, O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston xalq yozuvchisi To‘lepbergen Qayipbergenovning hayoti va ijodini oliy ta‘lim muassasalarida o‘qitish uchun ishlab shiqilgan. Dasturda T.Qayipbergenov hayoti va ijodining barcha jabhalari qamrab olindi. Uning qismlarida T.Qayipbergenov hayoti va faoliyatiga doir ma‘lumotlar aniq manbalar asosida yoritib berilgan. Shuningdek, yozuvchining ilk hikoyalardan tortib qissa, roman, roman-dilogiya, roman-trilogiya, esse, drama yaratishdagi mahorati, poetik olami tadqiq qilingan. Uslubiy qo‘llanma nofilologik guruhlarda ta‘lim olayotgan talabalarning o‘quv dasturlariga mos ravishda ixcham va sodda shaklda tayyorlangan.

Mazkur dastur va uslubiy qo‘llanma T.Qayipbergenovning hayoti va ijodini o‘rganish yuzasidan o‘quv mashg‘ulotlarini olib boruvchi oliy ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan.

Mas‘ul muharir:

Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori, professor

Tuzuvchi:

Perdebay Nurjanov,
filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Q.Jarimbetov, f.f.d., prof.
M.Bekbergenova, f.f.n., dots.

Mazkur uslubiy qo‘llanma Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2020-yil 21-avgustdagi 1-sonli yig‘ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

I. KIRISH

To'lepbergen Qayipbergenov hayoti va ijodini o'qitish bo'yicha dastur oliy ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan. Unda mazkur kursning maqsadi, vazifalari va mazmuni ifodalangan bo'lib, T.Qayipbergenov hayoti va ijodi, siyosiy-ijtimoiy faoliyati, uning badiiy saviyasi yuqori qissalari, romanlari, dramalari, publitsistik faoliyoti va hakozi ishlari yoritilgan. Ularni talabalarning ongiga singdirish dasturda belgilangan mavzular bo'yicha o'tiladigan turkum mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi.

II. FAKULTATIV O'QUV KURSINING MAQSADI

Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug' ajdodlarimiz bosib o'tgan hayot yo'lini o'rnak sifatida ko'rsatish, T.Qayipbergenov hayoti va ijodini o'rganishning zaruriyatini tushuntirish, asarlarining milliy g'oya targ'ibotidagi o'rnini ochib berish, T.Qayipbergenovning bugungi adabiyotimiz, milliy ma'naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o'rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat.

III. FAKULTATIV O'QUV KURSINING VAZIFALARI

- XX asr II yarmi va XXI asr boshidagi qoraqalpoq adabiyoti rivojida T.Qayipbergenov asarlarining tutgan o'rni va mavqeyini ochib berish;
- T.Qayipbergenov hayoti va ijodiga doir muhim ma'lumotlarni xolisona yoritib berish;
- T.Qayipbergenov hikoyalarining yozuvchining dastlabki ijodiy laboratoriyasidagi tutgan o'rnini ko'rsatib berish;
- T.Qayipbergenovning qoraqalpoq qissasini rivojlantirishdagi tutgan o'rnini unig «Muallimga rahmat», «Bir sovuq tomchi», «Uyqusiz tunlar» asarlarini talqin etish orqali dalillab berish;
- Yozuvchining «Qoraqalpoq qizi» dilogiyasi, «Qoraqalpoq dostoni» tarixiy tetralogiyasini talqin etish orqali T.Qayipbergenovning 1960-70-yillar qoraqalpoq badiiy nasrini rivojlantirishdagi tutgan o'rnini belgilash;
- T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoqnoma» roman-essesining Markaziy Osiyo regionini xalqlari adabiyotida bu janrning dastlabki namunasi ekanligini dalillash;
- T.Qayipbergenovning «Bobomga xatlar» asarining jahon adabiyotida Orol fojeasiga bag'ishlangan dastlabki roman-esse ekanligini tahlil qilish;
- T.Qayipbergenov asarlarining mustaqillik davrida tadqiq etilish yo'nalishlarini belgilash.

IV. FAKULTATIV O‘QUV KURSINI O‘ZLASHTIRISHGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- T.Qayipbergenov ijodi va ijtimoiy faoliyatining bugungi milliy mustaqillik mafkuramiz bilan hamohang jihatlarini anglab yetishlari;
- T.Qayipbergenov hayoti va ijodi yuzasidan ma’lumotga ega bo‘lishlari, o‘zlashtirgan bilimlarni to‘g‘ri mushohada eta olishlari;
- T.Qayipbergenovning publitsistik faoliyati, jumladan, ijtimoiy-siyosiy, ma’daniy mavzudagi maqolalari bilan tanishish, ularda aks ettirilgan g‘oyalarni talqin qila olishlari;
- T.Qayipbergenovning yuksak badiiy saviyasi «Muallimga rahmat», «Bir sovuq tomchi» qissalarini o‘rganish;
- T.Qayipbergenovning adib sifatidagi qiyofasini ochib beruvchi «Qoraqalpoq dostoni», «Ko‘zning qorachig‘i», «Qoraqalpoqnoma» asarlarini o‘rganish;
- T.Qayipbergenovning mustaqillik davrida chop etilgan, betakror g‘oyaviy va badiiy ahamiyatga ega «Bobomga xatlar», «Turkiynoma», «Qalbimning qomusi», «Sahro bulbuli» asarlari haqida tasavvurga ega bo‘lish.

V. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING BOSHQA FANLAR BILAN BOG‘LIQLIGI

Fakultativ o‘quv kursi – “Mustaqillik davri qoraqalpoq adabiyoti”, “XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi”, “Tarix”, “Pedagogika”, “Madaniyatshunoslik”, “Milliy matbuot”, “Milliy g‘oya va mafkura” va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro aloqador hisoblanadi.

VI. FAKULTATIV O‘QUV KURSINING HAJMI VA MAZMUNI

Fakultativ o‘quv kursining hajmi:

№	Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat
1	Ma’ruza	8
2	Muloqot	4
3	Munozara	4
4	Taqdimot	4
	JAMI:	20

Mashg‘ulotlarning mavzulari, mazmuni, kutiladigan natija va ularga ajratilgan soatlarning miqdori:

	Mavzular	Mazmuni	Kutiladigan natija	soat
	MA’RUZALAR			8
1	T.Qayipbergen	T.Qayipbergenov hayoti va ijodi	Qoraqalpoq nasrining	2

	ov hayoti va ijodi	haqida ma'lumot beriladi. T.Qayipbergenov ijodini o'rganishning ahamiyati tushuntiriladi. T.Qayipbergenov dunyoqarashi kengayishida muhim ta'sir ko'rsatgan omillar izohlanadi.	rivoji haqida T.Qayipbergenov hayoti va ijodi misolida tushuncha hosil qiladilar, XX asr II yarmi va XXI asr boshidagi qoraqalpoq va o'zbek adabiyoti rivojida T.Qayipbergenov asarlarining tutgan o'rni va mavqei haqida tasavvurga ega bo'ladilar.	
2	Kichik janrning katta imkoniyatlari		T.Qayipbergenovning qoraqalpoq hikoyachiligiga qo'shgan hissasi, uning hikoyalari-ning mazmun-mohiyati haqida tushunchaga ega bo'ladilar	2
3	T.Qayipbergen ov-qoraqalpoq qissachiligini yangi bosqichga olib chiqqan so'z ustasi	T.Qayipbergenovning qoraqalpoq adabiyotida qissa janrining rivojlanishida tutgan o'rni, uning qalamiga tegishli "Muallimga rahmat" (1985), "Sovuq bir tomchi" (1964), "Uyqusiz tunlar" (1965) qissalarining o'ziga xos jihatlari, unda aks ettirilgan g'oyalar, badiiy obrazlar tahlil qilinadi	T.Qayipbergenovning qoraqalpoq adabiyotida qissa janrining rivojlanishida tutgan o'rni haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Uning muallifligida nashr etilgan "Muallimga rahmat" (1985), "Sovuq bir tomchi" (1964), "Uyqusiz tunlar" (1965) qissalarining o'ziga xos jihatlari, unda aks ettirilgan g'oyalarni tushunib yetadilar.	2
4	T.Qayipbergen ov romanlarida davr va shaxs konsepsiyasi	T.Qayipbergenovning roman janri rivojidagi tutgan o'rni haqida tushinchaga ega bo'ladilar. T.Qayipbergenovning eng dastlabki "So'nggi hujum" (1960), "Qoraqalpoq qizi" (1963-1965) romanlari tahlil qilinadi.	T.Qayipbergenovning roman janriga qo'shgan hissasi, uning dastlabki romanlari bo'lgan "So'nggi hujum" (1960), "Qoraqalpoq qizi" (1963-1965) romanlarining g'oyalarini tanqidiy nuqtai nazaridan baholash ko'nikmasiga ega bo'ladilar	2

MULOQOT				4
1	T.Qayipbergen ovning «Qoraqalpoq dostoni» asari-qoraqalpoq adabiyotidagi dastlabki tarixiy trilogiya	Qoraqalpoq romanchiligidagi dastlabki tarixiy tetralogiyaning yaratilishi tarixini aniqlash. «Qoraqalpoq dostoni» trilogiyasiga kiruvchi «Maman biy afsonasi», «Baxtsizlar» va «Gumrohlar» romanlarining mazmun-mohiyatini tushintirish	Qoraqalpoq adabiyotida dastlabki trilogiyaning vujudga kelishi omillari haqida tushinchaga ega bo‘ladi. «Qoraqalpoq dostoni» trilogiyasiga kiruvchi «Maman biy afsonasi», «Baxtsizlar» va «Gumrohlar» romanlarining mazmun-mohiyatidan boxabar bo‘lishadi	2
2	T.Qayipbergen ovning «Muallimga rahmat» qissasida davr haqiqati va mahorat masalalari	T.Qayipbergenovning yozuvchilik mahorati oshishida uning qissalari ham muhim ahamiyat kasb etishini tushintirish. Uning «Muallimga rahmat» (1958), «Sovuq bir tomchi» (1964) qissalari qoraqalpoq nasrining butun O‘zbekiston, hattoki sobiq ittifoq xalqlari ko‘lamida taniqli bo‘lishiga xizmat qilgani tushintiriladi. Uning qissalarining asosiy mohiyati, g‘oyaviy maqsadlari bayon qilib beriladi. Yozuvchi qissalarining o‘z davrida juda zarur vaqtda yaratilganligi izohlab o‘tiladi. T.Qayipbergenovning «Muallimga rahmat» (1958) qissasi bolalar hayotini tasvirlashga bag‘ishlanganligi, unda respublikada madaniy inqilobni ishga oshirish yillarida yuz bergan voqealar tasvirlanganligi, olisdagi qoraqalpoq ovullarining biriga dastlabki muallimning kelishi, yosh o‘spirinlarning ongu- tafakkuri maktab va muallimning katta ta’siri natijasida shakllanishi, ularda bolalarning ishtiroki	Yoshlar ushbu qiissalarni o‘rganish davomida inson faqatgina moddiy boylik bilan yashay olmasligi, unda ma’naviy, jismoniy hamda ruhiy boylik ham bo‘lishi lozimligini anglab yetadilar, qissadagi har bir obraz tabiati orqali o‘sha davr ijtimoiy muhiti, insonlar dunyoqarashi, axloqi to‘g‘risida xulosalar chiqarishadi.	2

		<p>qissaning asosiy mazmunini tashkil qilinishi haqida ma'lumot beriladi.</p> <p>Yoshlar ta'lim olishi va kamolga yetishida ijtimoiy va oilaviy muhit alohida o'rin tutishini qissa negizida tushuntirishga urg'u beriladi.</p>		
MUNOZORA				4
1	<p>T.Qayipbergenov hikoyalarning qoraqalpoq adabiyotida tutgan o'rnini</p>	<p>Munozora avvalida T.Qayipbergenovning adabiyotga kirib kelishiga turtki bo'lgan omillar, uning dastlabki hikoyalarning ahamiyati, ildizlari masalalariga to'xtalindi. Shundan so'ng yozuvchining dastlabki hikoyalari "Bloknot gapiradi" to'plamiga kiritilganligi, uning dastlabki hikoyalari "Ariza", "Ishi so'ziday emas", "Pochtalon kelganida" va boshqalar bo'lganligi ta'kidlanadi. Yozuvchi hikoyalarning obrazlar tizimining o'ziga xosligi, konflikt yaratish mahorati to'g'risida ma'lumot berib boriladi.</p>	<p>T.Qayipbergenovning adabiyotga kirib kelishida turtki bo'lgan omillar, uning dastlabki hikoyalarning ahamiyati, ildizlari o'rganiladi. Uning hikoyalari muallif g'oyasini keng yoyishda asosiy minbar vazifasini ham o'taganligi to'g'risida yangi bilimlarga ega bo'lishadi. "Ariza", "Ishi so'ziday emas", "Pochtalon kelganida" va boshqa hikoyalarning mazmun-mohiyatini anglaydilar.</p>	2
2	<p>T.Qayipbergenovning «Ko'zning qorachig'i» romanida atrof-muhitni muhofaza qilish masalasining tasvirlanishi</p>	<p>T.Qayipbergenovning atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga bag'ishlangan «Ko'zning qorachig'i» romanida haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Romandagi g'oyalar va obrazlar orqali T.Qayipbergenov faqatgina tarixiy mavzular bilan mashg'ul bo'lmasdan, hozirgi davrning dolzarb masalalari bo'lgan atrof muhitni muhofaza qilish muammosini 1980-yillardayoq mohirina tasvirlab berganligi haqida bahs-munoziraga kirishadi.</p>	<p>T.Qayipbergenovning «Ko'zning qorachig'i» romanida haqida tushunchaga ega bo'ladi. Unda yaratilgan badiiy obrazlarining, ko'tarilgan g'oyalarning, muallif uslubining betkakkorligi haqida tasavvurga ega bo'ladi. Yozuvchining ushbu romanida atrof-muhitni muhofaza qilishning ahamiyatini tushuntirishni maqsad qilganligini anglab yetadi.</p>	2

TAQDIMOT				4
1	T.Qayipbergenov ijodining esse janrining paydo bo'lishidagi va uning takomilidagi tutgan o'rnini	T.Qayipbergenovning 1980 yillarda Markaziy Osiyo adabiyotida avval bo'lmagan roman-esse janriga qo'l urganligini haqida ma'lumot berib o'tiladi. T.Qayipbergenovning nima sababdan esse janriga qo'l urganligi izohlanadi. Uning «Qoraqalpoqnoma», «Bobomga xatlar», «Turkiynoma», «Qalbimning qomusi» asarlari mukammal badiiy asar sifatida ham qimmatli ekanligi asoslab beriladi.	T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoqnoma», (1986) roman essesi Markaziy Osiyo xalqlari adabiyotida eng daslabki roman-esse ekanligini, shu sababli uning o'zbek, rus, va boshqa tillarga tarjima qilingani, qoraqalpoq adabiyotini jahonga tanitganligi haqida tasavvurga ega bo'ladi.	2
2	T.Qayipbergenov ijodining mustaqillik davrida o'rganilishi	T.Qayipbergenovning asarlarining o'rganilishini tushintirish. T.Qayipbergenov asarlarini tadqiq qilgan olimlar M.Lomunova, Q.Sultanov, M.Bekbergenova, P.Nurjanov, A.Abdimuratov, H.O'temuratova, N.Orinbaeva, B.Palvonovlarning dissertatsiya, monografiyalarini tahlil qilish.	T.Qayipbergenov asarlarining o'rganilishi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi. T.Qayipbergenov hayotini o'rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo'ladi. Qahramon-yozuvchi asarlarini xolisona baholash ko'nikmalari paydo bo'ladi.	

VII. “T.QAYIPBERGENOV HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING O‘QUV-USLUBIY TA‘MINOTI

“T.QAYIPBERGENOV HAYOTI VA IJODI” KURSINING SILLABUSI

Fanning qisqacha tavsifi		
OTMning nomi va joylashgan manzili:	Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti	Ch.Abdirov ko'chasi, 1-joy
Kafedra:	Qoraqalpoq adabiyoti	
Ta'lim sohasi va yo'nalishi:	5120100	Filologiya va tillarni o'qitish (qoraqalpoq filologiasi)

Fanni (kursni) olib boradigan o'qituvchi to'g'risida ma'lumot:	Qoraqalpoq adabiyoti kafedrası dotsenti, f.f.d. (DSc) Nurjanov Perdebay Erjanovich	e-mail:	p.nurjanov @ mail.ru		
Dars vaqti va joyi:		Kursning davomiyligi:			
Individual grafik asosida ishlash vaqti:					
Fanga ajratilgan soatlar	Auditoriya soatlari			Mustaqil ta'lim:	30
	Ma'ruza:	8	Seminar		
Fanning boshqa fanlar bilan bog'liqligi (prerekvizitlari):	Fakultativ o'quv kursi – "Mustaqillik davri qoraqalpoq adabiyoti", "XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi", "Tarix", "Pedagogika", "Madaniyatshunoslik", "Milliy matbuot", "Milliy g'oya va mafkura" va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o'zaro aloqador hisoblanadi.				
Fanning mazmuni					
Kursning maqsad va vazifasi:	<p>Fanning asosiy maqsadi - Talaba-yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalash, ulug' ajdodlarimiz bosib o'tgan hayot yo'lini o'rnak sifatida ko'rsatish, T.Qayipbergenov hayoti va ijodini o'rganishning zaruriyatini tushuntirish, asarlarining milliy g'oya targ'ibotidagi o'rnini birgina T.Qayipbergenov ijodi va ijtimoiy faoliyati misolida ochib berish, qahroman-yozuvchi asarlarining T.Qayipbergenovning bugungi milliy ma'naviyatimiz, boy madaniy merosimiz xazinasida tutgan o'rnini, qadr-qimmatini asoslashdan iborat.</p> <p style="text-align: center;">Fanning vazifasi:</p> <ul style="list-style-type: none"> – XX asr II yarmi va XXI asr boshidagi qoraqalpoq va o'zbek adabiyoti rivojida T.Qayipbergenov asarlarining tutgan o'rnini va mavqeyini ochib berish; – T.Qayipbergenov hayoti va ijodiga doir muhim ma'lumotlarni xolisona yoritib berish; – T.Qayipbergenov hikoyalarning yozuvchining dastlabki ijodiy laboratoriyasidagi ahamiyatini ko'rsatib berish; – T.Qayipbergenovning qoraqalpoq qissasini rivojlantirishdagi tutgan o'rnini unig «Muallimga rahmat», «Bir sovuq tomchi», «Uyqisiz tunlar» asarlarini talqin etish orqali dalillab berish; – Yozuvchining «Qoraqalpoq qizi» dilogiyasi, «Qoraqalpoq dostoni» tarixiy tetralogiyasini talqin etish orqali T.Qayipbergenovning 1960-70-yillar qoraqalpoq badiiy nasrini 				

	<p>rivojlantirishdagi tutgan o‘rnini belgilash;</p> <ul style="list-style-type: none"> – T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoqnoma» roman-essesining Markaziy Osiyo xalqlari adabiyotida bu janrning dastlabki namunasi ekanligini dalillash; – T.Qayipbergenovning «Bobomga xatlar» asarining jahon adabiyotida Orol fojeasiga bag‘ishlangan dastlabki roman-esse ekanligini tahlil qilish. – T.Qayipbergenov asarlarining mustaqillik davrida tadqiq etish yo‘nalishlarini belgilash. 				
Talabalar uchun talablar	<p>Fakultativ kursni o‘zlashtirish jarayonida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> – T.Qayipbergenov ijodi va ijtimoiy faoliyatining bugungi milliy mustaqillik mafkuramiz bilan hamohang jihatlarini anglab yetishlari; – T.Qayipbergenov hayoti va ijodi yuzasidan ma’lumotga ega bo‘lishlari, o‘zlashtirgan bilimlarni to‘g‘ri mushohada eta olishlari; – T.Qayipbergenovning publitsistik faoliyati, jumladan, ijtimoiy-siyosiy, ma’daniy mavzudagi maqolalari bilan tanishish, ularda aks ettirilgan g‘oyalarni talqin qila olishlari; – T.Qayipbergenovning yuksak badiiy saviyali «Muallimga rahmat», «Bir sovuq tomchi» qissalarini o‘rganish. – T.Qayipbergenovning adib sifatidagi qiyofasini ochib beruvchi «Qoraqalpoq dostoni», «Qoraqalpoqnoma» asarlarini o‘rganish; – T.Qayipbergenovning mustaqillik davrida chop etilgan, betakror g‘oyaviy va badiiy ahamiyatga ega «Bobomga xatlar», «Turkiynoma» va hakozi asarlari haqida tasavvurga ega bo‘lishi kerak. 				
Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi	Professor-o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin.				
Sillabus taqvim:					
O‘tiladigan mavzular ro‘yhati:					
№	Mavzular	Ma’ruza	Suhbat-muloqot	Munozara	Taqdimot
1	T.Qayipbergenov hayoti va ijodi	2 soat			
2	Kichik janrning katta imkoniyatlari	2 soat			
3	T.Qayipbergenov-qoraqalpoq qissachiligini yangi bosqichga olib	2 soat			

	chiqqan soʻz ustasi				
4	T.Qayipbergenov romanlarida davr va shaxs konsepsiyasi	2 soat			
5	T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoq dostoni» asari-qoraqalpoq adabiyotidagi dastlabki tarixiy trilogiya		2 soat		
6	T.Qayipbergenovning “Muallimga rahmat” (1958) qissasida davr haqiqati va mahorat masalalari		2 soat		
7	T.Qayipbergenov hikoyalarining qoraqalpoq adabiyotida tutgan oʻrni			2 soat	
8	T.Qayipbergenovning «Koʻzning qorachigʻi» romanida atrof-muhitni muhofaza qilish masalasining tasvirlanishi			2 soat	
9	T.Qayipbergenov ijodining esse janrini paydo boʻlishidagi va uning takomilidagi tutgan oʻrni				2 soat
10	T.Qayipbergenov ijodining mustaqillik davrida oʻrganilishi				2 soat
Jami		8 soat	4 soat	4 soat	4 soat
Asosiy adabiyotlar:		<p>– Адабий турлар ва жанрлар (Коллектив). Тошкент, «Фан», 1991.</p> <p>– Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Тошкент, 2002.</p> <p>– Jaʼrimbetov Q. Aʼdebiyattaniʼwdan sabaqlar. Noʻkis: «Qaraqalpaqstan», 2011.</p> <p>– Жәримбетов Қ. Нуржанов П. Турдыбаев Қ. Ғәрезсизлик дәуири қарақалпақ әдебияты. Оқыў қолланба. Тошкент:</p>			

	<p>“Чўлпон”, 2019;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Мәмбетов К. Әдебият теориясы. Нөкис: «Билим» 1995. – Нуржанов П. Ғәрезсизлик дәўириндеги карақалпақ прозасы. Нөкис: «Билим», 2003. – Пахратдинов Ә., Алламбергенов К., Бекбергенова М., XX әсир карақалпақ әдебияты тарийхы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2011. – Султанов К. Прозаның раўажланьў жоллары. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1977. – Султанов К. Т.Қайыпбергеновтың прозасы. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979. – Шермухамедов П. Мир писателя: его книги, его народ (о творчестве Т.Қайыпбергенова). Нукус: «Қарақалпақстан», 1982
Qo‘shimcha adabiyotlar:	<ul style="list-style-type: none"> – Ахметов С., Есенов Ж., Жәримбетов К. Әдебияттаньў атамаларының орысша-қарақалпақша түсиндирме сөзлиги. Нөкис: «Билим», 1994. – Боқий Набижон. Қарақалпақ қомуси. Эссе//«Қарақалпақ әдебияты», 2014, №4, 5, 6; – Есенов Ж. Танылған тулғалар. Нөкис: «Қарақалпақстан», 2006. – Каипбергенов Т. Из юрты-в мир. Время. Жизнь Литература, Нукус. «Қарақалпақстан» 1987. – Курбанбаева Т. Проблема сюжета и композиции в современной каракалпакской прозе. Монография. Ташкент. «Фан»-1991. – Қарақалпақстан Республикасы жазыўшылары (Библиографиялық мағлыўмат). Нашрга тайёрловчи З.Бекбергенова Тошкент: «EXTREMUM PRESS», 2011. – Қўшжонов М. Жайхун жилолари. Тошкент: «O‘zbekiston», 2008; – Ломунова М. Тайна древней степи. Нукус: «Билим», 2006 – Нуржанов П. Сверяя с народной памятью. Нукус: «Билим», 1994. – Өтемуратова Х. Қарақалпақ тарийхий

	<p>романының поэтикасы. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1997.</p> <p>– Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. Тошкент: «Ўқитувчи», 2003.</p> <p>II</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхый трилогия. I китап. Маман бий эпсанасы. Нөкис: «Билим», 2018;</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхый трилогия. II китап. «Бахытсызлар». Нөкис: «Билим», 2019;</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхый трилогия. III китап. «Түсиниксизлер». Нөкис: «Қарақалпақстан», 1976.</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Көздің қарашығы. Роман. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1986;</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Фамилия (Драма, публицистика). Нөкис: Қарақалпақстан» 1988.</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Қарақалпақнама. Роман-эссе. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1986</p> <p>– Қайыпбергенов Т. Бобомга хатлар. Бадиа. Тошкент: «Ёзувчи», 1997. Тарж: Р.Отаули.</p>
Fan dasturning informatsion-uslubiy ta'minoti	<p>– www.ziyonet.uz</p> <p>– www.e-tarix.uz</p> <p>– www.ziyouz.com</p>

“T.QAYIPBERGENOV HAYOTI VA IJODI” KURSINI O‘QITISHNING MA’RUZA TEXNOLOGIYASI

Vaqt – 2 soat	Talabalar soni ___ nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli	Muammoli ma’ruza
Ma’ruza mashg‘ulotining rejasi	
<p>O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Qoraqalpoq adabiyotining mustaqillik sharoitidagi taraqqiyoti va rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash hamda bu jarayonda T.Qayipbergenov asarlarini o‘qitishning eng samarali usullarini ko‘rsatib berishdan iboratdir.</p>	
<p>Pedagogik vazifalar:</p> <p>- XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixida T.Qayipbergenov asarlarining ahamiyati bilan tanishtirish;</p>	<p>O‘quv faoliyatining natijalari.</p> <p><i>Talaba:</i></p> <p>-qoraqalpoq adabiyotida T.Qayipbergenov asarlarining tutgan o‘rni, uning</p>

- T.Qayipbergenov ijodida roman janrining tutgan o‘rni va uning turlari bilan tanishtirish; - T.Qayipbergenovning mustaqillik davri asarlarini mavzusi va janri bo‘yicha ko‘rsatib berish.	badiiy ijodining janriy o‘ziga xosligini izohlaydi; -qahramon-yozuvchining asarlarini janriy nuqtayi- nazardan tavsiflaydi.
O‘qitish uslubi va texnikasi	Vizual ma’ruza, blits-so‘rov, bayon qilish, klaster, “BBB” texnikasi
O‘qitish vositalari	Ma’ruzalar matni, E-board, tarqatma materiallar, grafik organayzerlar
O‘qitish shakli	Jamoa va guruh bo‘lib ishlash
O‘qitish shart-sharoiti	Elektron doska bilan jihozlangan xona

MA’RUZA MASHG‘ULOTINING TEXNOLOGIK XARITASI

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	O‘qituvchi	Talaba
1-bosqich. O‘quv mashg‘uloti-ga kirish. 10 daqiqa	O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusini e’lon qiladi. Dars maqsadini aniq tushuntiradi, har bir bosqich uchun ajratilgan vaqt hajmini aniqlaydi, darsdan kutilayotgan natijalarni eslatadi.	Talabalar mashg‘ulot mavzusi hamda bosqichlari, qoidalari, kutilayotgan natijalarni aniq tushunib oladilar. Jamoaviy-ta’limiy faoliyatga tayyor bo‘ladilar, mavzuga nisbatan qiziqish shakllanadi.
2-bosqich. Asosiy bosqich. 55 daqiqa	Ma’ruza mashg‘uloti rejasi va tuzilishiga muvofiq ta’lim jarayonini tashkil qiladi. T. Qayipbergenov hayoti va ijodi haqida malumat beradi. Qahramon yozuvchining ijodiyati va ijtimoiy faoliyati bilan tanishtiradi. (ma’ruza matni tayanch o‘quv axborotida keltiriladi). Ma’ruzani bayon qilish davomida interfaol o‘qitish usullarini qo‘llash orqali talabalarni faollashtirishga erishadi, talabalarga muammoli savollar bilan murojaat qiladi.	Mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha nimalarni bilishlari, nimalarni bilishni istashlari aniqlashtirib olinadi va bunda jadvalning 3-ustuni darsning yakuniy bosqichida to‘ldiriladi. Talabalarda ta’limiy faoliyatga nisbatan motivatsiya rivojlanadi, o‘quv-bilish faoliyatlari to‘g‘ri rejalashtiriladi. Ularda ta’limiy maqsadlar asosida hamkorlikda ishlash, izlanish ko‘nikmalari tarkib topadi. Talabalar o‘qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollarga shaxsiy fikr, nuqtayi nazarlaridan kelib chiqqan holda erkin fikr bildiradilar. O‘rganayotgan muammo

		<p>yuzasidan shaxsiy fikr, munosabat tarkib topadi, talabalar faollashadi.</p> <p>Taqdimotda keltirilayotgan ma'ruza matnini tezislar shaklida yozib oladilar.</p> <p>Talabalar faol hamkorlikda ta'lim olishni o'rganadilar, ularda onglik va mas'uliyatlik kabi kasbiy sifatlar shakllanadi.</p> <p>Refleksiya bosqichida talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan muammoli savollar xususida fikrlaydilar, o'z nuqtai nazarlarini bildiradilar.</p>
<p>3-yakuniy bosqich. 10 daqiqa</p>	<p>Talabalar tomonidan ma'ruzada keltirilgan o'quv axborotining o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash maqsadida mavzuga oid kichik esse yozish topshirig'i beriladi. Ilmiy axborot muhokama qilinadi.</p>	<p>Ilmiy axborot yozishda faol ishtirok etadilar.</p>
<p>Mustaqil ta'lim uchun topshiriq. 5 daqiqa</p>	<p>Mavzuni to'liq o'zlashtirish, muloqot vositalarining har biriga misollar tayyorlab kelish.</p>	<p>Mavzu bo'yicha maqola tayyorlaydilar.</p>

VII. KURS YUZASIDAN MASHG'ULOTLAR VA MUSTAQIL TA'LIM YUZASIDAN KO'RSATMALAR

O'qitishda kasbiy yo'naltirilganlikni amalga oshirishdagi faoliyati.

Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash yuzasidan o'qituvchining amaliy faoliyati quyidagi bosqichlar:

- innovatsion texnologiyalarning metodologik asoslarini o'zlashtirgan holda uni pedagogik amaliyotda qo'llash yo'llarini belgilash;

- innovatsion texnologiyalar talablari asosida ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash;

- o'qitishning barcha shakllari: ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar, mustaqil ta'limning didaktik maqsadlarini e'tiborga olgan holda innovatsion texnologiyalarni tanlash va joriy etish;

- o‘qitishning asosiy shakllari bo‘lgan ma’ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida o‘rganiladigan mavzuning mazmunini e’tiborga olgan holda, axborot-kommunikatsion va pedagogik innovatsiyalarni uyg‘unlashtirish va amalda qo‘llash;

- mazkur jarayondan olingan natijalarni tahlil qilish, umumlashtirish, talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalaridagi bo‘shliqni aniqlash, ularni bartaraf etish yo‘llarini belgilashdan iborat.

Ta’lim tizimida interfaol ta’lim texnologiyalarining quyidagi shakllari mavjud:

Ta’lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi:

1. Faoliyat yo‘nalishiga ko‘ra: pedagogik jarayonda yoki ta’lim tizimini boshqarishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.

2. Kiritilgan o‘zgarishlarning tavsifiga ko‘ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.

3. O‘zgarishlarning ko‘lamiga ko‘ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.

4. Kelib chiqish manbasiga ko‘ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalar.

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – bu mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish.

“**Interfaol**” tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida “interaktiv”) “inter” – o‘zaro, ikki taraflama, “act” – *harakat qilmoq, ish ko‘rmoq* kabi ma’nomlarni anglatadi.

Interfaol ta'lim – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim hisoblanadi.

Interfaollik ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklaridir.

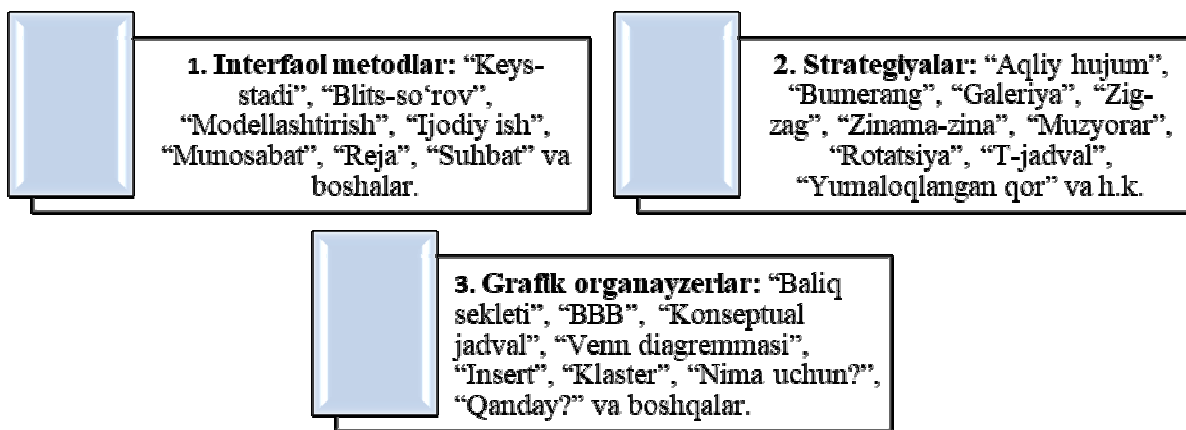
Mantiqiy nuqtayi nazardan, interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyat olib borishlarini ifodalaydi.

An’anaviy ta’limda ham, tabiiy ravishda, suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o‘qituvchining tajribasi bo‘lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya’ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og‘zaki tarzida talaba (magistrant)larga yetkazib berishga intiladi. Faollik ko‘rsatish talabagagina xos bo‘lib, talaba (magistrant)lar bu vaziyatda sust tinglovchi bo‘lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o‘qituvchini tinglash, zarur o‘rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda, ruxsat etilganidagina so‘zlashdan iboratdir.

Interfaol ta'limning asosiy belgilari

Bugungi kunda respublika ta'lim muassasalarida interfaol ta'limning quyidagi eng ommaviy texnologiyalari qo‘llanilmoqda:

Keyingi yillarda ta’limda shaxsga yo’naltirilgan ta’lim asosiy o’rinni egallamoqda. Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko’ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo’naltirilishi talab qilinmoqda. O’zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta’lim *shaxsga yo’naltirilgan ta’lim* deb nomlanadi. Ushbu ta’lim pedagog va magistrant o’rtasidagi o’zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, magistrantning qadriyat sifatida e’tirof etilishi uchun sharoit yaratadi.

Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim texnologiyalarining quyidagi turlari farqlanadi: 1.Modulli ta’lim texnologiyasi. 2.Muammoli ta’lim texnologiyasi. 3.Interfaol ta’lim texnologiyasi. 4.Individual ta’lim texnologiyasi. 5.Masofaviy ta’lim texnologiyasi. 6.Kompyuter ta’lim texnologiyasi. 7.Hamkorlik ta’lim texnologiyasi. 8.Loyiha ta’lim texnologiyasi. 9.Dasturiy ta’lim texnologiyasi. 10.Tabaqalashtirilgan ta’lim texnologiyasi. 11.Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi. 12.O‘yin texnologiyalari. 13.Gender ta’lim texnologiyasi. 14.Quvvatni tejovchi ta’lim texnologiyasi.

Mazkur ta’lim texnologiyalaridan *modulli ta’lim, muammoli ta’lim va interfaol ta’lim texnologiyalarini* faol qo’llash tavsiya qilinadi.

Ta’lim jarayonida faol qo’llanayotgan innovatsion texnologiyalardan biri **keys stadi** hisoblanadi. Keys texnologiyasi bugungi kungacha asosan iqtisod va huquq sohalarida qo’llab kelingan. Hozirgi kunda boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarda foydalanish ham ta’lim samaradorligini oshirishi e’tirof etilmoqda.

Keys-stadi – (inglizcha *case* – to’plam, aniq vaziyat, *study* – ta’lim) keysda bayon qilingan va ta’lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi yechimi variantlarini izlashga yo’naltiradigan haqiqiy yoki sun’iy ravishda yaratilgan vaziyatning tahlil etilishiga asoslanadigan o’qitish metodi.

Keys-stadi usuli qo'llaniladigan o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi
Ishlar bosqichi va mazmuni

Ishlar bosqichi va mazmuni	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
Tayyorgarlik	Tanishish uchun talabalarga keys materiallarini tayyorlaydi va avvalgi mashg'ulotlarda tarqatadi.	Keys mazmuni bilan tanishadilar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish. (5 daq.)	1.1. O'quv mashg'ulotining mavzusi, maqsadi, kutilayotgan natijalar va uni olib borish rejasi bilan tanishtiradi. Keys ahamiyatini va uni kasbiy bilimlarni rivojlanishiga ta'sirini tushuntiradi.	Diqqat qiladilar.
2-bosqich. Bilimlarni Faollashtirish (10 daq.)	2.1. Talabalar bilimini faollashtirish maqsadida mavzuning asosiy tushun-chalari bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazadi (ilova). 2.2. Amaliy mashg'ulotda ishlash tartibi, baholash ko'rsatkich va mezonlari bilan tanishtiradi (ilova).	Savollarga javob beradilar. Muhokama qiladilar, aniqlash tiruvchi savollar beradilar.
3-bosqich. Alohida ishlash. (20 daq.)	3.1. Keys materiallarini muhokama qilishni tashkillashtiradi, ishlash qoidasi, vaziyatlarni tahlil qilish chizmasi, muammolarning ifodalanishiga e'tibor berishlariga qaratadi. 3.2. Vaziyatni mustaqil tahlil qilishni, muammoni ifodalashni, yechish yo'llarini aniqlashni, so'ngra uni yechish topshirig'ini beradi	Keys materiallarini muhokama qiladilar, aniqlaydilar, savollar beradilar. Mustaqil ravishda tahlil qilish varag'ini to'ldiradilar, muammoni yechadilar.
4-bosqich. Kichik guruhlarda ishlash (20 daq.)	4.1. Talabalarni kichik guruhlariga bo'ladi va topshiriq beradi: vaziyatni muhokama qilish va tahlil qilib ko'rish, guruh uchun vaziyatni tahlil qilish varag'ini to'ldirish, yechish tartibini ishlab chiqish, topshiriqni yechish, taqdimotga tayyorlanish	Keysni yechish va taqdimot varag'ini tayyorlash bo'yicha harakatlar qiladilar
5-bosqich. Taqdimot (20 daq.)	5.1. Taqdimot, muhokama va guruhlar taqdimotini o'zaro baholashni tashkillashtiradi. Javoblarni sharhlaydi, tahlil qilish va muammoli vaziyatni yechish jarayonida	Guruhlar taqdimot qiladilar. Boshqa talabalar munozarada ishtirok

	qilingan xulosalarga e'tibor qaratadi.	etadilar, savollar beradilar
--	--	------------------------------

KONSEPTUAL JADVAL

O'rganilayotgan tushuncha, hodisa, fikrni uch va undan ortiq jihat va ko'rsatkichlari bo'yicha taqqoslashni ta'minlaydi hamda yaxshi samara beradi. Tizimli fikrlashga o'rgatish, muammoni tahlil qilish, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'rganilayotgan hodisalarning muhim belgilarini aniqlash, tadqiqot yo'nalishini belgilash, internetda axborot qidirish uchun tayanch so'z va iboralarni tanlash maqsadlarida tuziladi.

Jadval quyidagicha tuziladi: gorizontal bo'yicha taqqoslanadigan tushunchalar, vertikal bo'yicha esa, ularning taqqoslanadigan turli jihat va xossalari joylashtiriladi.

Konseptual jadvalda o'zlashtirilayotgan o'quv materialining ancha qismi ixcham shaklda ifodalanadi. Bunday jadval mashg'ulotning metodik ta'minotini yanada boyitadi. Muayyan matn bo'yicha konseptual jadvallarni mikroguruhlarda aqliy hujumdan foydalanib tuzish va ularni guruh bo'yicha muhokama qilib, eng maqbul variantini qabul qilish amaliy mashg'ulotlarning "anglash" fazasida yaxshi natija berishi mumkin. Konseptual jadval yordamida bir necha kasb yoki mutaxassisliklarni taqqoslash ham mumkin. Dars davomida o'tkazilayotgan munozara davomida talabalarga konseptual jadval tuzish topshirig'ini berish tavsiya etiladi. Bunday jadval tuzishni uyga vazifa qilib berish esa talabalarning mustaqil bilish faoliyati yanada samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Fakultativ o'quv kursini o'qitishda **slaydlar, video, multivideo, qisqa metrajli hujjatli filmlardan** foydalanish mumkin. Shuningdek, o'qitishning **an'anaviy va ilg'or usullarini, shuningdek, o'qitishning an'anaviy va ilg'or uslublarini, jumladan, ekspress so'rovlar, test so'rovlari, dasturiy o'qitish, davra suhbatlarini o'tkazish, muammoli o'qitish texnik vositalarini qo'llash, ekskursiya** va boshqa usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Mustaqil ta'lim-tarbiya jarayoni mashg'ulotlari ma'ruza, muloqot, munozara, taqdimot tarzida tashkil etiladi. Ushbu mashg'ulotlarni quyidagi algoritm (bilish, qo'llash, tahlil qilish va natija) asosida amalga oshiriladi.

Talabalarga fakultativ o'quv kursini zamonaviy usulda o'rgatish, ularning mustaqil bilim olishiga sharoit yaratish hamda olgan bilimni mustaqil ravishda baholash uchun quyidagilardan foydalaniladi:

- "Aqliy hujum", "Debatlar" "Reynstorming", "Klaster" (axborotni yig'ish), "Sinkveyn" (axborotni yig'ish, "Akvarium", "Charxpalak", "G'oyalar bahsi", "Matbuot-konferensiyasi" kabi yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish.
- Talabalarni oldindan tarqatma materiallar bilan ta'minlashga erishish.
- Talabalarning kichik guruhlariga bo'lib, murabbiy-ustozlar rahbarligida mustaqil bilim olishga o'rgatish.

- ma’ruza matnidagi jadval diagramma va raqamli ma’lumotlarni oldindan tayyorlab, guruh talabalariga tarqatish. (Bu usul o’qituvchining vaqtini tejab, talabalarni ortiqcha yozishdan ozod qiladi).
- Test savollari tuzish.
- “Tayanch” iboralarni ishlab chiqib, talabalarga ularni mukammal o’zlashtirishda ko‘maklashish.
- talabalarni zamonaviy kompyuter dasturlari asosida tayyorlangan slaydlar bilan ko‘rgazmali ma’ruza qilishga o‘rgatish kabi usullardan foydalanish mumkin.

MUSTAQIL TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH

– Talaba mustaqil tayyorlanganda fakulteti, o‘quv kursi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

– tarqatma materiallar bo‘yicha fakultativ o‘quv kurs mavzularni o‘zlashtirish. Bunda o‘qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo‘ladi. Tarqatma materiallar hajmi har bir mavzu bo‘yicha 3-5 sahifa bo‘lishiga erishish kerak. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarida tekshiriladi.

– O‘qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Bu usul mashg‘ulotlar hamda mustaqil ishga tayyorgarlik ko‘rish jarayonida qo‘llanilishi mumkin.

– O‘z-o‘zini baholash orqali bilimni uzluksiz nazorat qilish. Talaba maxsus formula yordamida o‘z bilimini o‘zi baholaydi va maxsus nazorat daftarlariga qayd etib boradi.

– Fakultativ o‘quv mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ishlash hamda ularni o‘rganish;

– Talabalarning mustaqil ta’lim va taqdimot bilan bog‘liq holda fakultativ o‘quv kursining muayyan mavzularni chuqur o‘rganish. Mustaqil ishning bu shakli barcha semestr talabalariga tavsiya etiladi.

– Internet materiallari.

– Audio manbalar.

– Axborot-resurs markazlaridagi mavjud davriy matbuot materiallari.

– Avtomatlashtirilgan o‘rgatuvchi nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash. Bu mashg‘ulotlar talabaning bilimlarini yanada mustahkamlaydi, tafakkurini boyitadi

TAQDIMOTLARNI AMALGA OSHIRISH

Taqdimotlar fakultativ o‘quv kursda olingan bilim, malaka va ko‘nikmaning amalda qo‘llanilishi, ya’ni yangi shaxs madaniyati tarziga aylanganligi darajasini ko‘rsatuvchi indikator vazifasini o‘taydi. Taqdimotlar o‘quv taqvimiy rejada ko‘rsatilgan mavzular doirasida tavsiya etilgan mavzularga bag‘ishlanadi. Talabaning mavzuni tanlashiga imkon beriladi.

Taqdimotga tayyorlanish jarayonida talabaga quyidagi tavsiyalar va ko‘mak beriladi:

- fakultativ o‘quv kursi mavzulari bo‘yicha adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qo‘shimcha adabiyotlar ustida ishlash hamda ularni o‘rganish.
- internet materiallarini topish va unumli foydalanish;
- audivizual manbalardan foydalanish;
- axborot resurslari markazidagi mavjud davriy matbuot materiallaridan foydalanish.

TAVSIYA ETILADIGAN TAQDIMOT MAVZULARI:

1. T.Qayipbergenov qoraqalpoq nasrini yangi bosqichga ko‘targan shaxs;
2. T.Qayipbergenov hayoti va faoliyati haqida;
3. T.Qayipbergenovning hikoyalarining o‘ziga xosligi;
4. T.Qayipbergenov qoraqalpoq tarixiy romanchiligi asoschisi;
5. T.Qayipbergenov ijodida badiiy psixologizm;
6. T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoq dostoni»– qoraqalpoq adabiyotida birinchi tarixiy trilogiya;
7. T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoqnoma» asari- Markaziy Osiyo hududi adabiyotida roman-esse janrining eng daslabki namunasi;
8. T.Qayipbergenov ijodida ekologiya mavzusi;
9. T.Qayipbergenov qissalarining badiiy obrazlar tizimi;
10. T.Qayipbergenov “Bobomga xatlar” asarida Orol fojeasining tasvirlanishi;
11. T. Qayipbergenovning mustaqillik davri nasrining rivojlanish yo‘nalishlari;
12. T.Qayipbergenov publitsistikasining g‘oyaviy- tematik o‘ziga xosligi.

VIII. FAKULTATIV KURS MAVZULARINING QISQACHA MAZMUNI

MA’RUZALAR

Birinchi mashg‘ulot: To‘lebergen Qayipbergenov hayoti va ijodi.

O‘tkazish shakli: ma’ruza

O‘qituvchi talabalarni T.Qayipbergenov hayoti va ijodiga doir eng muhim va asosli ma’lumotlar bilan tanishtiradi. T.Qayipbergenov qoraqalpoq nasrini rivojlantirishga o‘z hissasini qo‘shganligini, xususan, bir qancha hikoyalar, qissalar, roman, roman-dilogiya, roman-trilogiya, roman-esse chop qilgani, siyosiy, ma’rifiy-madaniy, ijtimoiy sohalarda birdek xizmat qilganligi xususida aytib o‘tadi. Ijodkor yashagan XX asrning II yarmi XXI asrning boshidagi tarixiy sharoit

va davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlari to'g'risida tasavvur uyg'otadi. T.Qayipbergenov hayoti va faoliyati tadqiq etilgan ilmiy ishlar bilan tanishtiradi. T.Qayipbergenovning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga kirib kelishida muhim ta'sir ko'rsatgan omillar izohlanadi. T.Qayipbergenov hayoti va ijodini o'rganishning ahamiyatini bugungi milliy g'oya va mafkura negizida tushuntirib o'tadi.

(Shu o'rinda T.Qayipbergenov hayoti va ijodi yoritilgan tegishli multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Mazkur mashg'ulotda o'qituvchi didaktik o'yin texnologiyasi (Matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o'qituvchining kirish so'z bilan ochiladi. U kirish so'zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi T.Qayipbergenov hayoti va ijodini o'rganishning muhim jihatlarini yoritish, T.Qayipbergenov asarlaridagi g'oyalarning bugungi milliy mafkuramizga mos keluvchi nuqtalarini tahlil qilish, T.Qayipbergenov faoliyati va qarashlarining keng targ'ib etilishi va o'rganilishi masalalariga bag'ishlanishi, konferensiyada faylasuf-jamiyatshunos olimlar, san'at va davlat arboblari, soha mutaxassislari, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muhbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

1. Taniqli yozuvchilar Ch.Aytmatov, O.Yoqubov va A.Oripovlarning qoraqalpoq yozuvchisi T.Qayipbergenov haqidagi o'y-mulohazalariga fikringiz qanday?

2. Yozuvchi asarlarining o'zbek tiliga tarjima qilinishi tarixi va uning tarjimanlari haqida nimalarni bilasiz?

3. T.Qayipbergenovning unvonlari va mukofatlari haqida aytib bering?

Qo'llash: tarixiy haqiqatni to'g'ri anglab yetishda, T.Qayipbergenov faoliyatining o'ziga xos jihatlarini belgilab olishda hamda “XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi” “Mustaqillik davri qoraqalpoq adabiyoti”, “Pedagogika”, “Tarix”, “Milliy matbuot” fanlarining tegishli mavzulariga qo'llash mumkin.

Natija: T.Qayipbergenov hayoti va ijodi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi. T.Qayipbergenov hayotini o'rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo'ladi. Talabada yozuvchi asarlariga xolisona baholash ko'nikmalari paydo bo'ladi.

Tayanch tushunchalar: T.Qayipbergenov ijodi, hikoya, qissa, roman, roman-dilogiya, roman-trilogiya, roman-esse, esse, publitsistika, drama, tarjima.

Ikkinchi mashg'ulot: Kichik janrning katta imkoniyatlari

O'tkazish shakli: ma'ruza

O'qituvchi T.Qayipbergenovning adabiyotning kichik janrlarining biri qoraqalpoq hikiyachiligi rivojiga qo'shgan hissasini yoritib beradi.

T.Qayipbergenovning hikoyalari haqida ma'lumot beradi. T.Qayipbergenovning jahon adabiyoti ilg'or dasturlarini o'rgangani va uni milliy adabiyot a'nanalari bilan uyg'inlashtira olgani, natijada uning ijodida 1950-yillarda bir qancha hikoyalar vujudga kelganligi to'g'risida ma'lumotlarni yetkazadi. T.Qayipbergenovning adabiyot sohasiga kirib kelshida turtki bo'lgan omillar, uning dastlabki hikoyalarining ahamiyati, ildizlari masalalariga to'xtalinadi. Shundan so'ng yozuvchining dastlabki hikoyalari "Bloknot gapiradi" to'plamiga kiritilganligi, xususan "Ariza", "Ishi so'ziday emas", "Pochtalyon kelganida" va boshqa hikoyalar bo'lganligi ta'kidlanadi. Yozuvchining hikoyalarining obrazlar tizimi, konflikti, ularda dialogning mohirona qo'llanishi to'g'risida ma'lumot berib boriladi. Milliy hikoyachiligimizning rivojlanishida T.Qayipbergenov roli yoritib beriladi.

(Shu o'rinda T.Qayipbergenov hikoyalari haqidagi multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Yoshlar uch guruhga bo'linib, 1-guruh pedagog, 2-guruh ta'lim oluvchi, 3-guruh esa kuzatuvchi mansub vakillar sifatida ishtirok etishadi. Mashg'ulot davomida olingan tushunchalar asosida T.Qayipbergenov hikoyachiligining ilk ko'rinishlari, ularning g'oyalari, badiiy obrazlari xususida fikr yuritishadi. Talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarning asosli ekanligiga qarab ruhan rag'batlantiriladi.

Qo'llash: tajribali pedagog, adabiyotchi mutaxassislar bilan birgalikda interfaol uslubda mashg'ulot olib boriladi.

Natija: T.Qayipbergenovning yozuvchi sifatida olib borgan ishlari, uning qalamiga mansub hikoyalaridagi g'oyalarning o'ziga xosligi, badiiy obrazlarining mukammalligi, syujet va konflikt yaratishdagi mahoratini tushunib yetadilar.

Tayanch iboralar: hikoya, g'oya, syujet, konflikt, badiiy obraz, dialog, psixologizm, portret.

Uchinchi mashg'ulot: T.Qayipbergenov-qoraqalpoq qissachiligini yangi bosqichga olib chiqqan so'z ustasi

O'tkazish shakli: ma'ruza

O'qituvchi talabalarni T.Qayipbergenovning qoraqalpoq adabiyotida qissa janrining rivojlanishida tutgan o'rni, uning qalamiga tegishli "Muallimga rahmat" (1958), "Sovuq bir tomchi" (1964), "Uyqusiz tunlar" (1965) qissalarining o'ziga xos jihatlari, unda aks ettirilgan g'oyalar, badiiy obrazlar tahlil qilinadi. "Sovuq bir tomchi" qissasi bosh qahramoni Kamolning kundalik daftari, "Uyqusiz tunlar" qissasi rus qizi Gulzarning hikoyasi shaklida yozilganligini, ushbu qissalar qahramonlarning ichki tuyg'ulari kuchli lirizm bilan ifodalanganligini aytib o'tadi. Birinchi qissada Kamolning xarakteri uning shaxsiy hayotidagi ziddiyatlar bilan ochib berilishi, ikkinchi qissada hayot qiyinchiliklari bilan kurashda Gulzar

xarakterining shakllanishi ko‘zga tashlanishini, eng asosiysi, konfliktlar asarning qurilishida katta ahamiyatga ega ekanligi, ularning yordamida qahramonlarning ichki dunyosi ochib berilishi, natijada drammatizmning yuzaga kelishi haqida ma’lumot beriladi.

(Shu o‘rinda T.Qayipbergenov qissalari bo‘yicha multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

O‘qituvchi yoshlarga FSMU texnologiyasining to‘rt bosqichi yozilgan qog‘oz varaqlarini tarqatadi va yakka tartibda ularni to‘ldirishni iltimos qiladi.

Vazifa. “T.Qayipbergenov qissalarida qanday g‘oyalar aks ettirgan?” savoli bo‘yicha quyida fikrlaringizni bayon eting?

F – fikringizni bayon eting;

S – fikringiz bayoniga biron sabab ko‘rsating;

M – ko‘rsatgan sababingizni asoslovchi misol keltiring;

U – fikringizni umumlashtiring.

Yoshlarning o‘zlari yozgan fikrlarini o‘qib himoya qilishlari so‘raladi. Bu texnologiya tinglovchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan birga, bahslashish madaniyatini o‘rgatadi. O‘qituvchi esa ularning fikrlarini to‘g‘ri yo‘naltirish orqali mavzuni to‘g‘ri anglashlariga harakat qiladi.

Qo‘llash: adabiyotshunos mutaxassislar bilan birgalikda interfaol uslubda mashg‘ulot olib boriladi.

Natija: yoshlarda T.Qayipbergenovning qissalari haqida tushuncha va tasavvurlar shakllanadi. Yozuvchining milliy qissachiligimizning rivojiga qo‘shgan ulushi ta’kidlanadi. “Muallimga rahmat” (1958), “Sovuq bir tomchi” (1964), “Uyqusiz tunlar” (1965) qissalaridagi milliy g‘oya va mavzularning davr talabiga xomohangligini, badiiy darajasining yuksakligini tushungan talabalar T.Qayipbergenov mahoratiga baho berish imkoniga ega bo‘ladilar. Yozuvchining nomi zikr etilgan asarlardagi yuksak g‘oyalari bugungi kunda ham naqadar dolzarbligini anglab yetadilar.

Tayanch tushunchalar: qissa, janr, syujet, konflikt, qahramon obrazi, monolog, peyzaj, portret, mahorat, milliy g‘oya, mavzu, tanqid.

To‘rtinchi mashg‘ulot: T.Qayipbergenov romanlarida davr va shaxs konsepsiyasi

O‘tkazish shakli: ma’ruza

O‘qituvchi talabalarni T.Qayipbergenovning romanlari va ularning milliy g‘oya targ‘ibotidagi o‘rni haqida tushuncha beradi. Qahramon yozuvchining eng dastlabki romanlari “So‘nggi hujum” (1960), “Qoraqalpoq qizi” (1963-1965) kabi nomlar bilan nashr qilinganligini, bu romanlar yozuvchi ijodining boyishida va poetik mahoratining oshishida yangi bosqich bo‘lganligini, “Qoraqalpoq qizi”

asari qoraqalpoq nasridagi eng dastlabki roman-dialogiya ekanligi haqida ma'lumot beradi. Asarning 1-kitobi 1964-yili, 2-kitobi 1965-yili yaratilganligi, uning bosh qahramoni Jumagul ekanligini, ushbu obraz misolida muallifning oddiy qoraqalpoq qizining 1920-yillardagi huquqsizligini, qorong'ulikdan ozodlikka, yorug' hayotga qaytishini aytib beradi. Shu bilan birga bu roman qoraqalpoq xalqining XX asrning 20-30-yillaridagi kundalik hayoti, urf-odatlar va ruhiy dunyosi har tomonlama keng rakursda ifodalab berganligi haqida ma'ruza qiladi.

(Shu o'rinda T.Qayipbergenovning dastlabki romanlarining o'ziga xosligi mavzusidagi multimedia materiallari namoyish etiladi)

Interfaol metod

Yoshlar 2 guruhga bo'linadilar. 1-guruh T.Qayipbergenovning "Qoraqalpoq qizi" dilogiyasining birinchi kitobidagi, 2-guruh "Qoraqalpoq qizi" dilogiyasining ikkinchi kitobidagi milliy o'zlik, qadriyatlar, uning badiiy obrazlari, syujet va konflikti xususidagi qarashlarini tahlil etadilar. Mashg'ulot jarayonida olingan tushuncha va ma'lumotlar asosida to'g'ri va notog'ri fikrlash holatlari ko'rsatib beriladi. Talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarning asosli ekanligiga qarab ruhan rag'batlantiriladi.

Qo'llash: talabalarni T.Qayipbergenov badiiy tafakkuri bilan tanishtirish, romanning bosh qahramoni Jumagulning o'z erkinligi uchun olib borgan kurashlari va o'z davri yoshlariga ko'rsatgan ijobiy ta'sirini tushunishda qo'l keladi. Bunda adabiyot, tarix, milliy g'oya va mustaqillik mafkurasi sohasi mutaxassislarining fikrlari muhim ahamiyatga ega.

Natija: T.Qayipbergenov ijtimoiy va badiiy faoliyatining barcha nuqtalari: adabiyot, noshirlik, madaniyat, matbuot, siyosat – bularning barchasi milliy istiqlol, milliy o'zlikka erishish, millatni ma'rifatli qilish yo'lida xizmat qilganligini tushunib yetadilar. Uning keng ijtimoiy-siyosiy va badiiy tafakkuri xususidagi qarashlaridan xabardor bo'lishadi.

Tayanch tushunchalar: roman, roman-dilogiya, bosh qahramon, konflikt, syujet, kompozitsiya, monolog, diolog, peyzaj, milliy kolorit, milliy dastur, badiiy tafakkur.

MULOQOTLAR

Birinchi mashg'ulot: T.Qayipbergenovning «Qoraqalpoq dostoni» asari-qoraqalpoq adabiyotidagi dastlabki tarixiy trilogiya

O'tkazish shakli: muloqot

T.Qayipbergenov ijodida roman janri markaziy o'rin egallashini, ushbu janrni yaratishda yozuvchining dunyo adabiyotidagi boy adabiy tajribadan ko'p yillar davomida o'rganganligini, natijada, uning o'z romanlari orqali faqatgina qoraqalpoq xalqining emas, butun turkiy xalqlar adabiyotida ham munosib o'rin

egallaganligini va T.Qayipbergenovning “Qoraqalpoq dostoni” tarixiy trilogiyasi ham O‘rta Osiyo hududi adabiyotlarida katta hodisa bo‘lganligini ta’kidlab o‘tadi.

Trilogiyaning tarkibiga kirgan “Maman biy afsonasi” (1968), “Baxtsizlar” (1973), “Gumrohlar” (1976) romanlari yozuvchini O‘zbekiston, hatto sobiq ittifoqi xalqlari adabiy hayotida o‘ziga xos badiiy so‘z ustasi ekanligini isbotladi. Bu romanlar o‘zbek, qozoq, rus, turkman tillariga tarjima qilinib, adabiyotimizni butun jahonga tanitdi. Bu narsani taniqli yozuvchilar bilan adabiyotshunoslarning mulohazalari ham tasdiqlaganini bayon qiladi.

Interfaol metod

Mashg‘ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning “Munozarali dars” metodi asosida o‘tkaziladi. Mashg‘ulot o‘qituvchining kirish so‘zi bilan ochiladi. O‘qituvchining kirish so‘zi tugagandan so‘ng “Munozarali dars”ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabalari kontingentdan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi;

2. Jamoa o‘ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma’noni anglatishi kerak);

3. Har bir jamoa o‘zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo‘shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi;

4. Baholashda jamoa a’zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta’kidlanadi.

Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo‘shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

1-jamoaga. T.Qayipbergenovning “Mamanbiy afsonasi” romanida qaysi davr voqealari tasvirlab beradi va roman qahramonlari haqida gapirib bering.

2-jamoaga. T.Qayipbergenovning “Baxtsizlar” romanida qaysi davr voqealari tasvirlab beradi va roman qahramonlari haqida gapirib bering.

3-jamoaga. T.Qayipbergenovning “Gumrohlar” romanida qaysi davr voqealari tasvirlab beradi va roman qahramonlari haqida gapirib bering

Qo‘llash: tarixiy haqiqatni to‘g‘ri anglab yetishda T.Qayipbergenov “Qoraqalpoq dostoni” tarixiy trilogiyasining o‘ziga xos jihatlari “XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi”, “Mustaqillik davridagi qoraqalpoq adabiyoti”, “Tarix” fanlarining tegishli mavzulariga qo‘llash mumkin. Mashg‘ulot tarixchi, adabiyotshunos, siyosatshunoslar, ma’naviyat targ‘ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo‘lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Qoraqalpoq adabiyotida dastlabki trilogiyaning vijudga kelishi omillari haqida tushinchaga ega bo‘ladi. «Qoraqalpoq dostoni» trilogiyasiga kiruvchi «Maman biy afsonasi», «Baxtsizlar» va «Gumrohlar» romanlarining mazmun-mohiyatidan boxabar bo‘lishadi

Tayanch tushunchalar: roman, roman-trilogiya, tarixiy voqea, tarixiy qahramon, tarixiy kolorit, syujet, konflikt, kompozitsiya, portret, peyzaj, monolog, dialog.

Ikkinchi mashg‘ulot: T.Qayipbergenovning “Muallimga rahmat” qissasida davr haqiqati va mahorat masalalari

O‘tkazish shakli: muloqot

T.Qayipbergenovning yozuvchilik mahorati oshishida uning qissalari ham muhim ahamiyat kasb etishini, uning “Muallimga rahmat” (1958), “Sovuq bir tomchi” (1964) qissalari qoraqalpoq nasrining butun O‘zbekiston, hattoki sobiq ittifoq xalqlari ko‘lamida taniqli bo‘lishga xizmat qilgani tushintiriladi. Uning qissalarining asosiy mohiyati, g‘oyaviy maqsadlari bayon qilib beriladi. Yozuvchi qissalarining o‘z davrida juda zarur vaqtda yaratilganligi izohlab o‘tiladi. T.Qayipbergenovning “Muallimga rahmat” (1958) qissasi bolalar hayotini tasvirlashga bag‘ishlanganligi, unda respublikada madaniy inqilobni ishga oshirish yillarida yuz bergan voqealar tasvirlanganligi, olisdagi qoraqalpoq ovullarining biriga datslabki muallimning kelishi, yosh o‘spirinlarning ongu-tafakkurining maktab va muallimning katta ta’siri natijasida shakllanishi, ularda bolalarning ishtiroki qissaning asosiy mazmunini tashkil qilishi haqida ma’lumot beriladi. Yoshlar ta’lim olishi va kamolga yetishida ijtimoiy va oilaviy muhit alohida o‘rin tutishini qissa negizida tushuntirishga urg‘u beriladi.

Interfaol metod

Mazkur mashg‘ulotda o‘qituvchi didaktik o‘yin texnologiyasi (matbuot konferensiyasi)dan foydalanadi. Matbuot konferensiyasi darsi o‘qituvchining kirish so‘z bilan ochiladi. U kirish so‘zida darsning mavzusi, maqsadi va borishi bilan talabalarni tanishtirib, bugungi matbuot konferensiyasi “Muallimga rahmat” (1958) qissasida davr haqiqati va mahorat masalalarini yoritish, konferensiyada adabiyotshunoslar, faylasuf-jamiyatshunos olimlar va davlat arboblari, soha mutaxassislari, shuningdek, respublikamiz ommaviy axborot vositalarining muhbirlari ishtirok etayotganligini qayd etadi.

“Matbuot konferensiyasi”da muhbirlarning rolini bajarayotgan talabalar olimlarga quyidagi savollar bilan murojaat etishlari mumkin:

1. Adib qissalariga kimlar o‘z munosabatini bildirgan?
2. A.Qahhor T.Qayipbergenovning qaysi qissani o‘zbek tiliga tarjima qilgan?
3. Adibning birinchi qissasi qanday nomlanadi?

Qo‘llash: tarixiy haqiqatni to‘g‘ri anglab yetishda, T.Qayipbergenov qissalarining o‘ziga xos jihatlarini belgilab olishda hamda “XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi”, “Pedagogika”, “Tarix” fanlarining tegishli mavzulariga qo‘llash mumkin.

Natija: T.Qayipbergenov hayoti va ijodi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi. T.Qayipbergenov qissalarini o‘rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo‘ladi. Talabada yozuvchi qissalarini xolisona baholash ko‘nikmalari paydo bo‘ladi.

Tayanch tushunchalar: yozuvchi, qissa, g‘oya, mavzu, syujet, konflikt, dialog, qahramon obrazi, lirizm, ma‘rifat, madaniyat.

MUNOZARALAR

Birinchi mashg‘ulot: T.Qayipbergenov hikoyalarining qoraqalpoq adabiyotida tutgan o‘rni

O‘tkazish shakli: munozara

Munozara avvalida T.Qayipbergenovning adabiyot sohasiga kirib kelshida turtki bo‘lgan omillar, uning dastlabki hikoyalarining ahamiyati, ildizlari masalalariga to‘xtalinadi. Shundan so‘ng yozuvchining dastlabki hikoyalari “Bloknot gapiradi” to‘plamiga kiritilganligi va ular “Ariza”, “Ishi so‘ziday emas”, “Pochtalon kelganida” va boshqa hikoyalar bo‘lganligi ta’kidlanadi. Yozuvchining hikoyalarining rus, o‘zbek va boshqa tillarga tarjima qilinganligi to‘g‘risida ma’lumot berib boriladi.

Interfaol metod

Mashg‘ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning “Munozarali dars” metodi asosida o‘tkaziladi. Mashg‘ulot o‘qituvchining kirish so‘zi bilan ochiladi. O‘qituvchining kirish so‘zi tugagandan so‘ng “Munozarali dars”ning talablarini tushuntiradi. Bu quyidagilardan iborat:

1. Guruh talabalari kontingentidan kelib chiqqan holda 3 yoki 4 jamoaga ajratiladi;

2. Jamoa o‘ziga nom tanlaydi (jamoaning nomi falsafiy-estetik ma‘noni anglatishi kerak);

3. Har bir jamoa o‘zining yetakchi liderini saylaydi. Jamoaning fikrini lider ayta olishi mumkin, qo‘shimchalar liderning fikridan keyin bildiriladi;

4. Baholashda jamoa a‘zolarining javobidagi mustaqil fikrlash, ilmiy asoslash, hayotiy isbotlash masalalari ham hisobga olinishi ta’kidlanadi.

5. Bir jamoa ikkinchi jamoa fikrini tanqid qilishi, sharhlashi, qo‘shimcha fikr bildirish va ilmiy savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Munozarali darsda jamoalarga quyidagi savollar beriladi:

1-jamoaga. “Ariza” hikoyasining assosiy g‘oyasi va obrazlar tizimi haqida fikr bildiring?

2-jamoaga. “Ishi so‘ziday emas” hikoyasining assosiy g‘oyasi va obrazlar tizimi haqida fikr bildiring?

3-jamoaga. T.Qayipbergenov hikoyalarining ahamiyati, yozuvchining ijodida tutgan o‘rni haqida gapirib bering.

Qo‘llash: adabiyotshunos, ma‘naviyat targ‘ibotchilari, katta hayot tajribasiga ega bo‘lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: T.Qayipbergenovning adabiyot sohasiga kirib kelshida turtki bo‘lgan omillar, uning dastlabki hikoyalarining ahamiyati, ildizlari o‘rganiladi. Uning hikoyalari muallif g‘oyasini keng yoyishda asosiy minbar vazifasini ham o‘taganligi to‘g‘risida yangi bilimlarga ega bo‘lishadi. “Ariza”, “Ishi so‘ziday emas”, “Pochtalon kelganida” va boshqa hikoyalarining mazmun-mohiyatini anglaydilar.

Tayanch tushunchalar: hikoya, qahramon, obraz, dialog, milliy g‘oya, syujet, konflikt, uslub.

Ikkinchi mashg‘ulot: T.Qayipbergenovning «Ko‘zning qorachig‘i» romanida atrof-muhitni muhofaza qilish masalasining tasvirlanishi

O‘tkazish shakli: munozara

O‘qituvchi talabalarga qoraqalpoq romanchiligi tarixida nufuzli o‘ringa ega “Ko‘zning qorachig‘i” romanining asosiy mohiyatini, g‘oyaviy maqsadlarini bayon qilib beradi. “Ko‘zning qorachig‘i” romani 1980-yillar nasri tarixida katta qiziqishga sabab bo‘lgan, adabiyotchilar va adabiy tanqidchilar u haqida o‘z polemik fikrlarini bildirganini, bunga muallifning atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini ro‘y-rost ayta olgani sabab bo‘lganligini, asarni o‘z vaqtida nashr qilish totalitarizm sababli qiyin kechganligini, ammo mustaqilligimiz tufayli asar o‘z qadr-qimmatini tiklaganligini izohlab o‘tadi. Ushbu romanda atrof-muhitni muhofoza qilishda ilmsizlikka, byurokratizmga, adolatsizlikka bosh qahramon J.Davletov qarshi kurashishi roman voqealari misolida asoslanadi. Yoshlar ta‘lim olishi va kamolga yetishida ijtimoiy va oilaviy muhit alohida o‘rin tutishini roman negizida tushuntirishga urg‘u beriladi.

Interfaol metod

Mashg‘ulot zamonaviy pedagogik texnologiyaning “Insert texnikasi” metodi asosida o‘tkaziladi. Mazkur metod talabalarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod talabalar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi. O‘qituvchi yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn talabalarga tarqatadi. Talabalarga individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

“V” – tanish ma'lumot.

“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.

“Q” – bu ma'lumot men uchun yangilik.

“– ” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?

Belgilangan vaqt yakunlangach, talabalar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

Natija: yoshlar ushbu romanni o'rganish davomida inson faqatgina moddiy boylik bilan yashay olmasligi, unda ma'naviy, jismoniy hamda ruhiy boylik ham bo'lishi lozimligini anglab yetadilar, romandagi har bir obraz tabiati orqali o'sha davr ijtimoiy muhiti, insonlar dunyoqarashi, axloqi to'g'risida xulosalar chiqarishadi. Romandagi obrazlar orqali jamiyatdagi adolatsizlik, ilmsizlik, johillik, loqaydlik kabi hislatlar atrof-muhitni muhofaza qilishga zarar yetkazilishi tasvirlanganligini anglab yetadilar.

Tayanch tushunchalar: roman, syujet, konflikt, g'oya, qahramon, obraz, jaholat, ziyoli, Jaqsiliq, Erjan, Shariypa.

TAQDIMOTLAR

Birinchi mashg'ulot: T.Qayipbergenov ijodining esse janrini paydo bo'lishidagi va uning takomilidagi tugan o'rni

O'tkazish shakli: taqdimot

Taqdimotda T.Qayipbergenovning 1980-yillarda Markaziy Osiyo adabiyotida avval bo'lmagan roman-esse janriga qo'l urganligini haqida ma'lumot berib o'tiladi. T.Qayipbergenovning nima sababdan esse janriga qo'l urganligi izohlanadi. Uning «Qoraqalpoqnoma», «Bobonga xatlar», «Turkiynoma», «Qalbimning qomusi» asarlari mukammal badiiy asar sifatida ham qimmatli ekanligi asoslab beriladi. «Qoraqalpoqnoma» roman-essesini o'ziga xos fazilatga egaligini, u muallifning shaxsiy ijodiy izlanishi bilan birga yurtimizdagi badiiy ijodning umumiy rivojlanishini ham ko'rsatganligi, yozuvchi o'zining shaxsiy hayoti, bolaligi, yoshligi, talabaligi, umuman umrining barcha jabhalarini asarda yuksak mahorat bilan tasvirlaganligi haqida gapirib beriladi.

Qo'llash: mashg'ulot pedagog, tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist, ma'naviyat targ'ibotchilari, hayot tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar bilan birgalikda olib boriladi.

Natija: Qoraqalpoq adabiyotida esse janrining paydo bo'lishi va rivojlanishida T.Qayipbergenov esselarining tutgan o'rni haqida ma'lumotga ega bo'ladi. Muallifning o'z essesinde noan'anaviy tasviriy vositalardan mohirona foydalanish jihatlari, yozuvchining bu asarlarda ko'targan muammolarining ahamiyati, ulardagi badiiy obrazlarning o'ziga hosligi haqida o'z bilimlarini oshirib boradilar.

Tayanch tushunchalar: esse, roman-esse, janr, uslub, g'oya, mavzu, adabiyot, xalq taqdiri, madaniyat, san'at

Ikkinchi mashg'ulot: T.Qayipbergenov ijodining mustaqillik davrida o'rganilishi

O'tkazish shakli: taqdimot

Taqdimotda T.Qayipbergenovning adib sifatidagi faoliyatini yoritib beradi. T.Qayipbergenovning asarlarining o'rganilishini tushintirish. T.Qayipbergenov asarlarini tadqiq qilgan olimlardan qoraqalpoq adabiyotshunosi Q.Sultanovning "1960-80 yillardagi qoraqalpoq nasrining rivojlanish tamoyillari", H.O'temuratovning "Tarixiy haqiqat va tarixiy shaxslar obrazi" (1992), "Qoraqalpoq tarixiy romani poetikasi", P.Nurjanovning "T.Qayipbergenov "Qoraqalpoq dostoni" – qoraqalpoq adabiyotida birinchi tarixiy trilogiya", "Xalq yodgorligi bilan solishtirish yo'lida..." ("Sveryaya s narodoy pamyaty") (1994) monografiyalarida tadqiq qilinganligini aytib beradi.

Qo'llash: T.Qayipbergenov roman-esse janriga mansub asarlarining o'ziga xos jihatlarini belgilab olishda hamda "XX asr qoraqalpoq adabiyoti tarixi", "Pedagogika", "Tarix" fanlarining tegishli mavzulariga qo'llash mumkin.

Natija: T.Qayipbergenov asarlarining o'rganilishi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi. T.Qayipbergenov hayotini o'rganishning maqsad va mohiyatidan hamda mamlakatimizda adabiyot sohasida amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonlaridan xabardor bo'ladi. Qahramon yozuvchi asarlarini xolisona baholash ko'nikmalari paydo bo'ladi.

Tayanch tushunchalar: nasr, g'oya, badiiy adabiyot, dissertatsiya, ilmiy gipoteza, ilmiy taffakkur, nazariy xulosa

IX. O'QUV-USLUBIY ADABIYOTLAR VA ELEKTRON RESURLAR RO'YXATI:

Asosiy darslik va o'quv qo'llanmalar

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. -Тошкент, 2002.
2. Ja'rimbetov Q. A'debiyattani'wdan sabaqlar. -No'kis: «Qaraqalpaqstan», 2011.
3. Жәрімбетов Қ. Нуржанов П. Турдыбаев Қ. Ғәрезсизлик дәўири қарақалпақ әдебияты. Оқыў қолланба. -Тошкент: Чўлпон, 2019.
4. Мәмбетов К. Әдебият теориясы. -Нөкис: Билим, 1995.
5. Нуржанов П. Ғәрезсизлик дәўириндеги қарақалпақ прозасы. -Нөкис: Билим, 2003.
6. Қуроноу Д., Мамажоноу З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Қайта нашр. –Тошкент: Академнашр, 2013.
7. Пахратдинов Ә., Алламбергеноу К., Бекбергеноуа М., ХХ әсир қарақалпақ әдебияты тарийхы. -Нөкис, Қарақалпақстан, 2011.
8. Султанов К. Прозаның раўажланыў жоллары. -Нөкис: Қарақалпақстан, 1977.
9. Султанов К. Т.Қайыпбергеновтың прозасы. -Нөкис: Қарақалпақстан, 1979.

10. Шермухамедов П. Мир писателя: его книги, его народ (о творчестве Т.Қайыпбергенова). - Нукус: Каракалпақстан, 1982.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Ахметов С., Есенов Ж., Жәримбетов Қ. Әдебиеттаныў атамаларының орысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. -Нөкіс: Билим, 1994.

2. Боқий Набижон. Қорақалпоқ қомуси. Эссе // «Қарақалпақ әдебиаты», 2014, №4, 5, 6.

3. Есенов Ж. Танылған тулғалар. -Нөкіс: Қарақалпақстан, 2006.

4. Жәримбетов Қ. Турмыс ҳақыйқатлығынан-көркем ҳақыйқатлыққа // «Әмиўдәрья», 1988, №6.

5. Каипбергенов Т. Из юрты-в мир. Время. Жизнь Литература, - Нукус, Каракалпақстан, 1987.

6. Курбанбаева Т. Проблема сюжета и композиция в современной каракалпақской прозе. –Ташкент: Фан, 1991.

7. Қарақалпақстан Республикасы жазыўшылары (Библиографиялық мағлыўмат). Нашрга тайёрловчи З.Бекбергенова -Тошкент: «EXTREMUM PRESS», 2011.

8. Қўшжонов М. Жайхун жилолари. -Тошкент: O‘zbekiston, 2008.

9. Ломунова М. Тайна древней степи. -Нукус: Билим, 2006.

10. Нуржанов П. Сверяя с народной памятью. -Нукус: Билим, 1994.

11. Нуржанов П. Ҳәзирги қарақалпақ романы (сюжет ҳәм конфликт поэтикаси). -Нөкіс: Билим, 2009.

12. Ташанов К. Миллий характер ва бадиий таржима. –Тошкент: Fan va texnologiya, 2015.

13. Өтемуратова Ҳ. Қарақалпақ тарийхий романының поэтикасы. - Нөкіс: Қарақалпақстан, 1997.

14. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. Тошкент: Ўқитувчи, 2003, 47-б.

II

15. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхий трилогия. I китап. Маман бий әпсанасы. -Нөкіс: Билим, 2018.

16. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхий трилогия. II китап. «Бахытсызлар». -Нөкіс: Билим, 2019.

17. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Тарийхий трилогия. III китап. «Түсиниксизлер» -Нөкіс: Қарақалпақстан, 1976.

18. Қайыпбергенов Т. Көздиң қарашығы. Роман. - Нөкіс: Қарақалпақстан, 1986.

19. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақнама. Роман-эссе. - Нөкіс: Қарақалпақстан, 1986.

20. Каипбергенов Т. Бобомга хатлар. Бадиа. - Тошкент: Ёзувчи, 1997.

Internet saytlari:

1. www.ziyonet.uz
2. www.e-tarix.uz
3. www.ziyouz.com
4. www.qr.natlib.uz
5. www.media.natlib.uz
6. www.diss.natlib.uz